

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Mogyoródi Emese

A Szókratész-per

Jelen tananyag a Szegedi
Tudományegyetemen készült az Európai
Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A SZÓKRATÉSZ-PER

Dr. habil. Mogyoródi Emese

1. Téma

Szókratész kora

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

1. TÉMA: SZÓKRATÉSZ KORA

Mogyoródi Emese

3. Lecke

Filozófia a
klasszikus korban

20 – 25
PERC

A preszókratikus filozófia

A filozófiai spekuláció a VI. század elején alakult ki, Hellasz kis-ázsiai területein (Ióniában). Első reprezentánsai a **milétoszi filozófusok** (Thalész, Anaximandrosz, Anaximenész) voltak.

A korai görög filozófusok jellemző módon természeti jelenségekkel, a **természeti világ** (a *koszmosz*) kialakulásának és működésének kérdéseivel (kozmogónia, kozmológia), az égitestekkel és azok változásainak magyarázatával (csillagászat), egyéb égi jelenségek (pl. mennydörgés, villámlás) magyarázatával (meteorológia), az állatok és emberek keletkezésével (zoogónia) foglalkoztak. Tehát – Arisztotelész későbbi kifejezésével élve – az első filozófusok alapvetően **természetkutatók (phüsziológosz)** voltak.

Magyarázataik és felfogásuk, egész világképük **bizonyos szakítást jelentett az addigi, mitikus magyarázatokkal**, amennyiben

- mellőzték a mitikus világrépre jellemző mesés, fantasztikus oksági magyarázatokat (az isteni okságot), ehelyett a jelenségek mögötti **törvényszerűségeket** keresték;
- magyarázataikban **mellőzni** igyekeztek a **megszemélyesítést**

(antropomorfizmus), a jelenségek személyes, isteni eredét (deantropomorfizáció, demitologizálás, naturalizálás);

- magyarázataikban a) **ökonómikusságra** és b) elméleti **koherenciára** törekedtek.

Ez az új világrépe nem vezetett a görög vallás, vagy a mítoszok teljes elvetéséhez, de olyan, az elméletalkotás módszereire vonatkozó újításokat hozott, amelyek lefektették a **tudományos gondolkodásmód** alapjait.

A korai görög filozófia időbeli és területi megoszlása és legfontosabb képviselői az alábbiak.

Ión gondolkodók

Thalész (flor. 582/81) Milétosz

Anaximandrosz (610-546) Milétosz

Anaximenész (flor. 546/45) Milétosz

Püthagorasz (580/60- 495/90

Szamoszról Krotónba vándorolt)

Xenophanész (570/65-470

Kolophónból Eleába vándorolt)

Hérakleitosz (flor. 501/500) Epheszosz

márvány relief, „Anaximandrosz”
felirattal, római másolat

görög nyelvjárások

A **preszókratikus** filozófusoknak nem ismerjük pontos születési és halálozási évszámát, az elfogadott évszámok minden esetben csak valószínűsíthetőek. A források sok esetben nem ezeket, hanem a „virágkorukat” adják meg, mégpedig az Olümpiaszok valamelyik évéhez kötve. Ennek rövidítése a **flor.** (lat. *floruit*: „virágzott”) (40 éves kor).

Dél-itáliai gondolkodók

Püthagorasz (kb. 580/60-495/90)

Szamosz $\Rightarrow$ Krotón

Xenophanész (kb. 570/65-470)

Kolophón $\Rightarrow$ Elea

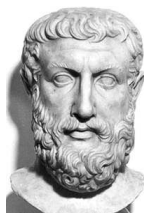
Parmenidész (flor. 501/500) Elea

Zénón (flor. 450) Elea

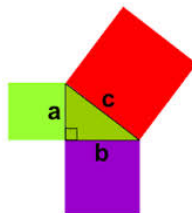
Empedoklész (kb. 495-435)

Akrasz (Szicília)

Melisszosz (flor. 430) (Szamosz)

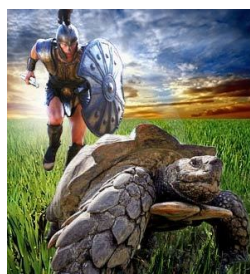
Parmenidész ?

Püthagorasz tétele

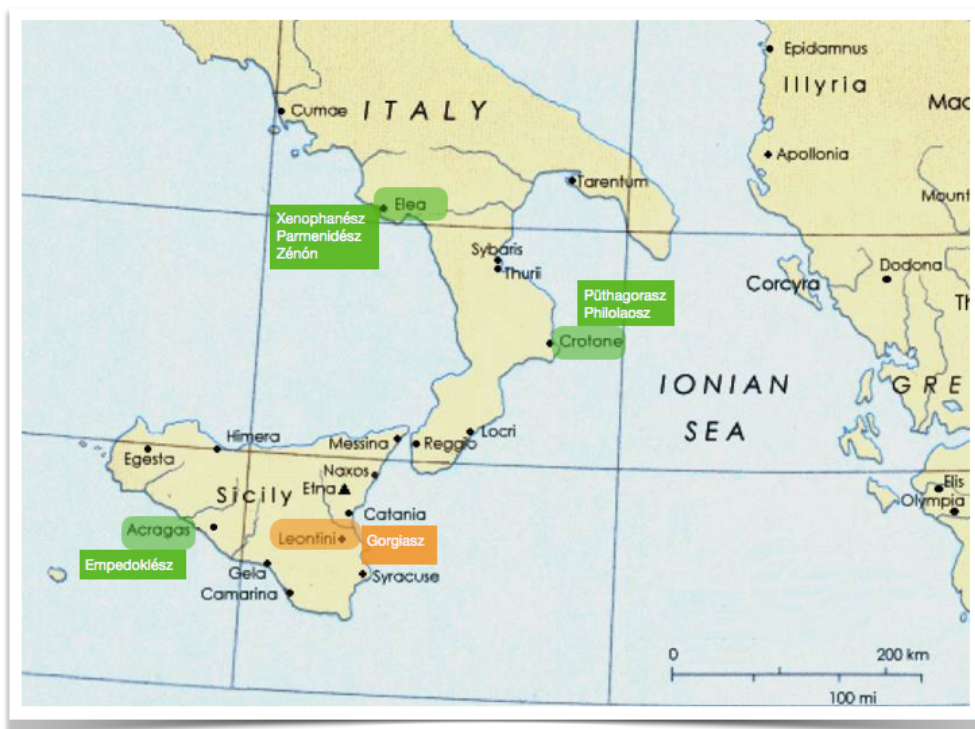
dór templom, V. sz. Segesta, Szicília

Akhilleusz és a teknősbéka

A preszókratikus filozófusok területi felosztása egyúttal nagyjából filozófiáik jellegét is meghatározta. Az **ión filozófia** inkább természetfilozófia központú és erősen támaszkodik az empiriára („tapasztalat”); ezzel szemben a **Dél-Itáliai** filozófia matematikai-logikai, ismeretelméleti orientálódású, és jellemzően *a priori* („a tapasztalattól független”) érvekre támaszkodott.

Látható, hogy a legkorábbi görög filozófusok Thalésztól Melisszoszig **nem Athénban működtek**, hiszen Athén csak az V. század első harmadában tett szert arra a történelmi, politikai, katonai és gazdasági szempontból meghatározó szerepre a Mediterrán térségben, melynek következtében azután a görög kultúra központjává is vált.

Az első Athénban letelepedő és működő (de Klazomenéből származó) preszókratikus filozófus **Anaxagoras** volt (kb. 500-428), aki tudósként, természetfilozófusként nagy tekintélyre tett szert, így Periklész baráti köreibbe is tartozott (egyes források szerint Periklész tanítómestere volt). Természetfilozófiai magyarázataiból kiemelendő, hogy **az égitesteket** gyors mozgásuk következtében **feltűzsedett kőtömböknek tartotta** (többek között a Napot is), először adott helyes magyarázatot a napfogyatkozásra (ti. hogy a Hold takarja el), és a hagyomány szerint megjósolta egy meteorit becsapódását (467).

A görög vallás hitvilága szerint az égitestek (és általában a természeti létezők vagy jelenségek) istenek, isteniek, vagy istenek közbeavatkozásának következményei. Például a Nap Héliosz isten, a Hold Szeléné istennő, a szivárvány Írisz istennő (az istenek hírnöke); a villámlás Zeusz műve, stb.

Egyes források szerint ezekért a **naturalizáló, demitizáló tanításaiért** (amelyekkel az égitestek isten voltát közvetve tagadta) **istentelenségért** (*aszebeia*) az V. század közepén **beperelték**, s noha tárgyalásán maga Periklész mondott védőbeszédet, elítélték és száműzték Lampszakszba (Diogenész Laertiosz: *Híres filozófusok élete* II.12). Létezik azonban olyan, modern értelmezés, miszerint a per kiváltó oka nem annyira Anaxagorasz természetfilozófiai tanításai voltak, mint inkább az, hogy **Periklész politikai ellenfelei** őt akarták megbuktatni.

Platón a **Szókratész védőbeszédében** (26d-e) utal **Anaxagoraszra**, aki „a Napot kőnek mondja, a Holdat pedig földnek”. **Szókratész azonban** világossá teszi vádlója és a bírák számára, hogy ezek nem az ő tanításai, ő ugyanis **soha nem foglalkozott természetfilozófiával**.

A modern filozófiatörténet a fent felsoroltakon kívül az alábbi szerzőket, illetve irányzatokat is a **preszókratikusok** közé sorolja.

Atomisták

Démokritosz

(kb. 460/57-430) Abdéra

Leukipposz (flor. 440/35)
Milétoosz?

Szofisták

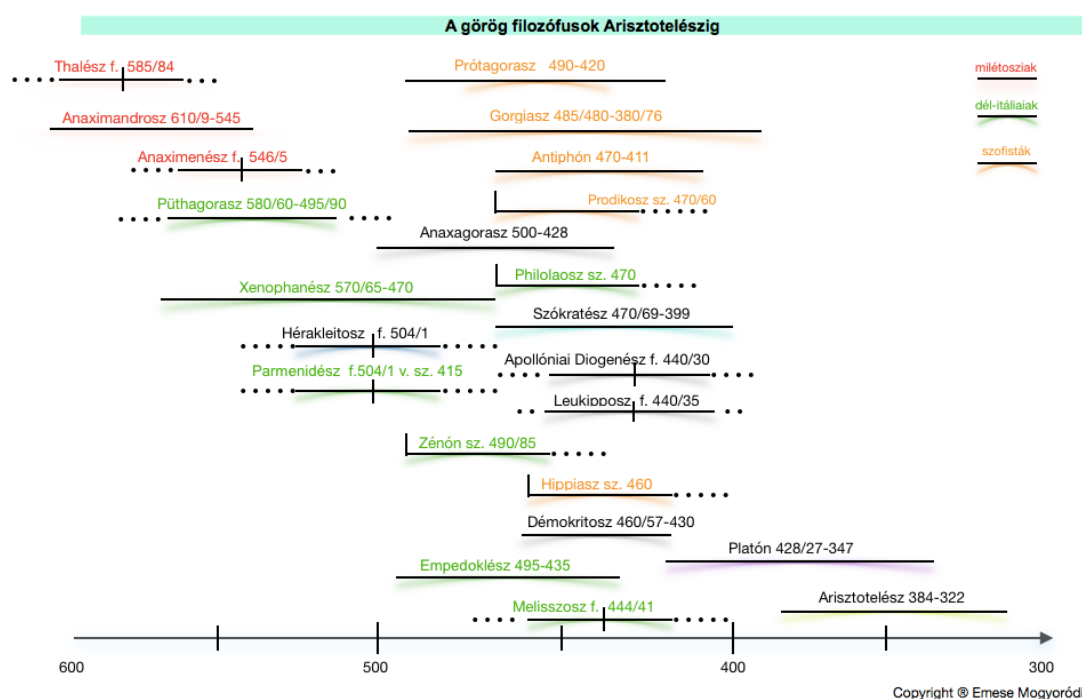
Prótagorasz (kb. 490-421) Abdéra (Thrákia)

Gorgiasz (kb. 485/80-380?) Leontinoi (Szicília)

Antiphón (kb. 470-411) Athén

Prodikosz (kb. 460-399) Keosz

Hippiasz (V. sz. második fele) Élisz

A „preszókratikus” (Szókratészt megelőző) filozófia azonban a fenti időrendi táblázat tanúsága szerint félrevezető kifejezés, minthogy

- számos, ide sorolt filozófus Szókratész (idősebb vagy egyenesen fiatalabb) kortársa volt,
- és nem mindegyikre (ti. a szofistákra nem) jellemző elsődlegesen a természetfilozófiai irányultság, ami a korai görög filozófiában valóban domináns tárgykör.

Az a gondolat, hogy Szókratész filozófiája, illetve tevékenysége radikális szakítást jelez az őt megelőző filozófiai hagyománnyal, Cicero egy megjegyzése nyomán terjedt el a nyugati hagyományban, aki szerint „Szókratész lehozta a filozófiát az égből a földre” (*Tusculanae disputationes* V.4), azaz alapvetően nem természetfilozófiával (kozmológiával, kozmogóniával, meteorológiával, stb.) foglalkozott, hanem társadalmi, politikai, etikai kérdésekkel.

Ebből annyit mind Xenophón (*Emlékeim* I.1.11), mind Platón (*Phaidón* 96a-100a) igazol, hogy Szókratész legfeljebb ifjabb korában tanulmányozta a természetfilozófiát, de nem találta kielégítőnek az őt foglalkoztató kérdések szempontjából, s hogy vizsgálódásait ehelyett valóban alapvetően társadalmi, politikai, etika kérdésekre irányította.

Ugyanakkor nem Szókratész volt az első, akit elsősorban ezek a kérdések érdekeltek, hanem a nála idősebb (tehát nyilvános működésüket előbb kezdő) szofisták, Prótágorasz és Gorgiasz. Ők mindannyian egy olyan korszakban éltek, melyben mind a filozófia tárgya, mind pedig módszerei megváltoztak, mégpedig a társadalom demokratizálódásának következtében.

Természetszerűleg kerültek előtérbe társadalmi kérdések, amelyeket jellemzően

nyilvános előadás, vagy megvitatás keretében tárgyaltak, szemben a preszókratikus természetfilozófusokra jellemző, szűk tanítványi körben folytatott filozofálással.

Végül a klasszikus korban működött a három, legnagyobb hatású filozófus, Szókratész, tanítványa Platón, és az ő tanítványa, Arisztotelész. Őket természetzerűleg nem soroljuk a preszókratikusok közé.

További olvasmányok:

Ritoók Zsigmond – Sarkady János – Szilágyi János György: *A görög kultúra aranykora. Homérostól Nagy Sándorig*. Gondolat, Budapest 1984, 259-271, 273-276, 397-401.

Ellenőrző kérdések:

1. Mikor és hol alakult ki a filozófiai spekuláció, és milyen tárgykörökkel foglalkozott?
2. Milyen jellemzőiben szakított a mitikus világképpel?
3. Kik voltak és mely városokban, régiókban működtek a legkorábbi görög filozófusok? Milyen jellemzőiben különbözik egymástól az ión és a dél-itáliai filozófia?
4. Ki volt az első, Athénban működő preszókratikus filozófus, mit tudunk tanításairól, és miért került bajba?
5. Miért félrevezető a „preszókratikus filozófia” megjelölés?
6. Miért és hogyan változott meg a filozófia jellege az V. században? Milyen szerepe volt ebben a szofistáknak, illetve Szókratésznek?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Ma melyik két tudományággal volna reprezentálható az ión, illetve a dél-itáliai filozófia szembenállása?
2. Olvassa el Platón: *Phaidón* című művének azt a passzusát, ahol Szókratész elmeséli, miért volt elégedetlen a természetfilozófiai magyarázatokkal, illetve azon belül is Anaxagorasz elméletével (96a-100a)? Miért nem találta ezeket a magyarázatokat kielégítőnek a maga számára?